

Jerzy Kasprzyk

Nieznany list Mickiewicza do Anastazji de Circourt

Pamiętnik Literacki : czasopismo kwartalne poświęcone historii i krytyce
literatury polskiej 62/3, 189-192

1971

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach
dozwolonego użytku.

JERZY KASPRZYK

NIEZNANY LIST MICKIEWICZA DO ANASTAZJI DE CIR COURT

Stanisław Pigoń publikując w 1964 roku Mickiewiczowskie *Listy, dedykacje, notaty nie objęte wydaniem książkowym*¹ — wyraził przypuszczenie, że spuścizna poety powiększy się być może w przyszłości o nowe znaleziska. Przypuszczenie to potwierdziło się².

List, o którym chcemy tu poinformować, odnaleziony w Bibliotece Uniwersyteckiej w Bonn³ — skierowany jest do Anastazji z Chlustinów de Circourt. Mickiewicz, jak wiadomo, poznał Anastazję Chlustin we Włoszech u księżny Zeneidy Wołkońskiej w r. 1829 i znajomość tę utrzymywał przez długie lata. Jej udokumentowaniem jest m. in. zachowana korespondencja poety do pani de Circourt, a także jej listy do Mickiewicza⁴. Wydanie Jubileuszowe zawiera 15 listów do Anastazji de Circourt⁵. Nasilenie tej wymiany korespondencji przypada na pierwszy okres znajomości (związanej w r. 1829) — na rok 1830, suma bowiem bilecików

¹ A. Mickiewicz, *Listy, dedykacje, notaty nie objęte wydaniem książkowym*. Zebrał i opracował S. Pigoń. Warszawa 1964.

² Zob. S. Fiszman, *Materiały Mickiewiczowskie w paryskich Archives Nationales*. „Pamiętnik Literacki” 1965, z. 4. — J. Borejsza, *Miscellanea paryskie*. 1. *Adama Mickiewicza wyjaśnienie inskrypcji cerkiewnosłowiańskiej*. „Slavia Orientalis” 1966, t. 2. — J. Parvi, *Nieznany list Adama Mickiewicza*. „Przegląd Humanistyczny” 1969, nr 2. — J. Krzyżanowski, *Nieznany list Mickiewicza do Davida d’Angers*. „Pamiętnik Literacki” 1970, z. 1. — E. Sawrymowicz, *Nieznane listy Adama Mickiewicza*. „Ruch Literacki” 1971, z. 2.

³ Był on własnością świetlej mieszkanki Bonn, Sybilli Mertens—Schaaffhausen, której całą kolekcję autografów, liczącą około 2000 pozycji, przekazano w 1849 r. tamtejszemu uniwersytetowi. Zob. W. Erman, *Geschichte der Bonner Universitätsbibliothek*. Halle 1919, s. 176.

⁴ W zbiorach Muzeum Adama Mickiewicza w Paryżu zachowało się ich 23. Zob. *Listy do Adama Mickiewicza w Muzeum A. Mickiewicza w Paryżu. Rejestr uzupełniony bibliografią*. Opracował J. Odroważ—Pieniążek. „Archiwum Literackie” t. 12. Wrocław 1968, s. 14—19.

⁵ Numery tych listów są w Wydaniu Jubileuszowym następujące: 251—255, 259, 262, 268, 270, 278, 415, 416, 608, 659, 788.

i listów napisanych w tym czasie przez Mickiewicza wynosi 10. Z okresu 1831—1835 nie zachował się żaden list poety do pani de Circourt, z lat zaś 1836—1845 znamy ich 5. A oto treść odnalezionego listu:

Vous avez deviné mes intentions. J'ai cherchais précisément le moyen de me faire inviter chez vous. Il me serait difficile de vous voir autrement qu'à table. L'heure de vos réceptions matinales] coincide avec celle de mes repas. Or vous savez ou plutôt Mr. le Comte votre mari doit savoir qu'il n'est pas souvent permis d'enfrein]dre la constitution domestique. Malgré tout cela, je vous avoue que je m'étonne moi-même de ce que je n'ai pas encore vu Madame Anastasie! Il paraît que je suis bien vieux, bien réfugié —

*Votre très dévoué
A. Mickiewicz⁶*

[Adres: A Madame / la Comtesse / de Circourt / Rue [de] Saussaï[es] N. 11.

List ten nie jest datowany, można więc jedynie pokusić się o ustalenie przybliżonej daty jego powstania. Przyjdzie zaś w tym względzie odwołać się do treści samego listu, choć istotną wskazówką jest również paryski adres pani de Circourt. Wiadomo bowiem, że do Paryża przybyła ona w marcu 1835, co pozwala pewnie określić *terminus a quo*. Warto przypomnieć, że o swoim przyjeździe do Paryża poinformowała ona Mickiewicza w liście z 18 marca 1835. List ów przytaczamy tu w całości:

*Paris, 20e mars 1835, Hôtel de Wagram,
rue de Rivoli*

Me voici arrivée enfin à Paris, munie d'un très grand désir de vous voir, et aussi de plus d'un brin de colère contre une personne que vous connaissez et qui se donne les airs de ne plus me connaître, moi une presque vieille relation ou mieux

⁶ W tekście francuskim znormalizowano znaki diakrytyczne (por. dołączoną fotokopię). Przekład:

„Odgadła Pani moje pragnienia. Właśnie szukałem sposobu spowodowania, abym został do Pani zaproszony. Byłoby mi trudno zobaczyć się z Panią inaczej niż przy stole. Godzina Pani przyjęć porannych zbiega się z godziną moich posiłków. Otóż, jak wie Pani, a raczej jak powinien wiedzieć pan hrabia, małżonek Pani, nie wolno często naruszać konstytucji domowej. Mimo to wszystko wyznaję Pani, że dziwię się sam sobie, iż nie widziałem jeszcze Pani Anastazji! Jak się wydaje, jestem już bardzo starym, prawdziwym wygnańcem.

Bardzo oddany Pani
A. Mickiewicz”

Autor niniejszej publikacji poczuwa się do miłego obowiązku podziękowania prof. Eugeniuszowi S a w r y m o w i c z o w i za cenne wskazówki zawarte w jego recenzji wydawniczej.

⁷ Datę listu z 20 na 18 marca 1835 zweryfikował Odrowąż - Pieniążek (op. cit., s. 17).

que cela, s'il faut parler franchement. Si donc vous voulez me voir, me laisser causer maman et frères et autres choses encore, venez de quatre à cinq heures tous les jours, vous me trouverez moi et un mari que j'aime tout comme lorsque vous étiez à Genève

*L'ex-dame du lac
L'ex-lady Miles
et non l'ex-amie de
M. Adam Mickiewicz⁸*

Jeśli teraz odnaleziony list Mickiewicza odczytać w zestawieniu z cytowanym wyżej tekstem Anastazji de Circourt, można chyba dopatrzeć się między nimi pewnego związku. Przemawiać za tym może przede wszystkim wyznanie Mickiewicza: „*Vous avez deviné mes intentions. J'ai cherchais précisément le moyen de me faire inviter chez vous*” — które stanowi jak gdyby nawiązanie do listu pani de Circourt. Wydaje się również, że Mickiewiczowskie zdanie: „*Malgré tout cela, je vous avoue que je m'étonne moi-même de ce que je n'ai pas encore vu Madame Anastasie!*” — może być odpowiedzią na nie pozbawione pretensji stwierdzenia: „*Me voici arrivée enfin à Paris, munie d'un très grand désir de vous voir, et aussi de plus d'un brin de colère contre une personne que vous connaissez et qui se donne les airs de ne plus me connaître, moi une presque vieille relation ou mieux que cela, s'il faut parler franchement*”. Jeśli więc przyjąć, że list poety jest odpowiedzią na ów list pani de Circourt, można by datę jego powstania określić w przybliżeniu na koniec marca lub kwiecień 1835. Ustalenie takie wymagałoby jednak jeszcze jednego dowodu, a mianowicie stwierdzenia faktu, że Anastazja de Circourt zajmowała już wtedy mieszkanie przy Rue de Saussaies⁹. Ogólny kontekst sprawy zdaje się wszakże przemawiać za tym, że list ten wysłał Mickiewicz niedługo po przyjeździe adresatki do Paryża.

⁸ *Dzieła Adama Mickiewicza*. Wydanie zupełne, przez dzieci autora dokonane. T. 9. Paryż 1880, s. 193.

⁹ Informację tę zawiera, być może, publikacja, do której niestety nie udało mi się dotrzeć: J. - M. Huber-Saladin, *Le Comte de Circourt, son temps, ses écrits* [...] — *Madame de Circourt, son salon, ses correspondances*. Paris 1881. — Spośród zachowanych natomiast listów Mickiewicza do Anastazji de Circourt adres Rue de Saussaies zawierają dopiero dwa z grudnia 1836 (w Wydaniu Jubileuszowym nr 415, 416). Są to jednak pierwsze ze znanych nam wysłane do niej po wieloletniej przerwie, a z ich treści nie wynika, aby zostały napisane bezpośrednio po wznowieniu znajomości z panią de Circourt. Tymczasem omawiany tu list Mickiewicza wyraźnie świadczy o chęci ponowienia kontaktów towarzyskich z adresatką, a zwrot: „*je m'étonne moi-même de ce que je n'ai pas encore vu Madame Anastasie!*” — może sugerować, iż poeta nie widział jej jeszcze po wyjściu za mąż za hrabiego de Circourt. Jej przyjazd do Paryża w marcu 1835 stanowił więc okazję, by dawną znajomość odnowić. Jeśli jednak powyższe wnioskowanie wobec rozbieżności adresu

zwrotnego cytowanego listu Anastazji de Circourt (Hôtel de Wagram, Rue de Rivoli 28) i faktu, iż Mickiewicz list swój zaadresował na Rue de Saussaies 11 — budzi wątpliwości i z braku innych źródeł nie może być pełniej udokumentowane, to w każdym razie na pewno można stwierdzić, że list Mickiewicza powstał po 18 marca 1835, tj. po dacie cytowanego listu pani de Circourt, a przed 8 grudnia 1836, tj. przed datą pierwszego z zachowanych do niej listów poety adresowanych już na Rue de Saussaies.

Nous avez deviné mes intentions. J'ai
cherché précisément le moyen de
me faire inviter chez vous. Il me
serait difficile de vous voir autre-
ment qu'à table. L'heure de vos
réceptions matinales coïncide avec
celle de mes repas. Et vous savez
ou plutôt Mlle le Comte votre
mari doit savoir qu'il n'est
pas souvent permis d'enfreindre
la constitution domestique.
Malgré tout cela, je vous avoue
que je m'ennuie moi-même
de ce que je n'ai pas encore
vu Madame Anastasie!
Il paraît que je suis bien
vieux, bien fatigué —
Vôtre très dévoué
A. Mickiewicz.

a Madame
la Comtesse
de Citcourt
Nai Lousier H. H.